

A pedagógushivatás gyakorlását akadályozó tényezők egy szociológiai felmérés tükrében

A pedagógiai gyakorlatban előfordulnak olyan tényezők, amelyek kedvezőtlenül befolyásolják a pedagógushivatás gyakorlását. E tényezők rendszerint a pedagógusoktól függetlenül alakulnak ki, eredetük tehát a szubjektumon kívül van, ezért megszüntetésük nem könnyű feladat. A pedagógusok többsége azonban érzékenyen reagál rájuk. Mivel rendszerint latens módon, a háttérben maradvá hosszú időn keresztül hatnak anélkül, hogy azonosításuk megtörténne, ezért nehéz is ellenük harcolni.

Az elmúlt időszakban (1991–1993 között) – egyéb célok mellett – az említett feladat megoldása érdekében is egy pedagógiai-szociológiai vizsgálatot szerveztek az akkori Nyitrai Pedagógiai Kar magyar tanárai Szlovákia déli járásában az óvodákban, az alapiskolákban és szinte minden középfokú iskolában. Megkérdezték az ott működő pedagógusokat, nevelőket és óvónőket, mennyire elégedettek az akkori óvodákban és iskolákban az oktató-nevelő munka anyagi-tárgyi feltételeivel, illetve a munkahelyi légkörrel. Szerették volna megismerni elégedetlenségük valós okait. A kérdőívvel lebonyolított vizsgálatba 1850 pedagógust vontak be. A tőlük megszerzett válaszokat igyekszünk az alábbiakban tömören összefoglalni és értékelni, hogy hozzájáruljunk a pedagógiai gyakorlat jobb megismeréséhez és nehézségeinek feltárásához.

Hangsúlyozni szeretnénk, hogy a megkérdezett pedagógusok a vizsgálat lebonyolításakor ható tényezőkre koncentráltak, s így fogalmazták meg válaszaikat, melyek napjainkban a megváltozott körülmények hatására bizonyára eltérőek lennének mind tartalmukat, mind pedig előfordulásuk gyakoriságát tekintve. Ennek ellenére úgy véljük, hogy a továbbiakban tömören kifejtett és értékelt vizsgálati eredmények megszívlelendő tanulsággal szolgálnak majd a napjainkban előforduló pedagógiai, iskolapolitikai, szervezési, anyagi stb. problémák megoldása során is.

Az egyik kérdés afelől érdeklődött a pedagógusoktól, hogy *mennyire elégedettek a munkafeltételekkel az egyes iskolákban, pontosabban munkájuk anyagi feltételeivel és a munkahelyi légkörrel*. Válaszaikat táblázatba foglaltuk eszerint a megkérdezett pedagógusok csaknem fele 904 (48,86%) elégedett az iskolában folyó munka anyagi-tárgyi feltételeivel (tankönyvekkel, tanszerekkel, segédeszközökkel stb. való ellátottság). Részben elégedett 799 (43,19%), és kifejezetten elégedetlen 147 (7,95%) pedagógus.

Ez a viszonylag kedvező kép azonban némileg megváltozott, amikor a pedagógusok arra a kérdésre válaszoltak: *Mennyiben elégedettek a munkahelyi légkörrel?* A megkérdezettek közül 320-an (17,29%) teljesen, 1254-en (67,78%) részben és 276-an (14,91%) nem elégedett a munkahelyi légkörrel.

A megkérdezettek *szakmai* besorolása szerint vizsgálva a válaszokat, megállapíthatjuk, hogy a munkahely anyagi-tárgyi feltételeinek kielégítő voltával leginkább az alsó tagozatos tanítók 378 (20,42%) elégedettek, s mivel számuk a legnagyobb, közülük kerül ki a legnagyobb számú elégedetlenkedő is 61 (3,32%).

A vizsgálati személyek válaszainak kor szerinti bontásban történő elemzése alapján megállapíthatjuk, hogy a 41–50 éves kor közötti pedagógusok 330 (17,83%) a tanított évek tekintetében 31–36 évvel rendelkezők 20 (11,30%) a legelégedettebbek az iskola felszereltségével. E jelenséggel

párhuzamosan fordul elő a másik is, mely szerint a legkevesbé elégedettek száma a 41–50 évesek között a legmagasabb 54 (2,90%) és a ledolgozott évek tekintetében szintén a 31–36 évet dolgozók közül kerül ki a legnagyobb számban az elégedetlenkedők tábora 34 (1,84%).

A munkahelyi légkörrel elégedetlen 276 (14,11%) pedagógusból 204 a nő (11,03%) és 72 (3,89%) a férfi. Az előzőekben mondottakhoz hasonlóan az alapiskolák felső tagozatán tanító pedagógusok a legkevesbé elégedettek a munkahelyi légkörrel 115 (6,24%).

Az említett kérdésre adott válaszokból ítélve 904/320 elégedett, 799/1254 részben elégedett és 147/276 egyáltalán nem elégedett pedagógus közül az utóbbiak viszonylag magas arányát figyelemzetesképpen is felfoghatjuk, arra vonatkozóan, hogy foglalkozni kellene az ezeket az arányokat kiváltó tényezőkkel. Ilyen megfontolás alapján fogtunk hozzá a kérdőívben feltett következő kérdésre adott válaszok elemzéséhez, mely az iránt érdeklődik, hogy: *Miben látja a megkérdezett pedagógus a munkahelyi feltételek hiányának, illetve a nem kielégítő légkör kialakulásának okait?* Feltételezzük, hogy e kérdésekre adott válaszok (felsorolt okok) gyakorisága alapján legalább megközelítően megállapíthatjuk majd az egyes iskolatípusokban dolgozó pedagógusokra gyakorolt hatásuk intenzitását. A válaszokat csoportosítottuk a vizsgálati személyek neme, kora, szolgálati besorolása és a tanított évek száma szerint.

A megkérdezett személyek válaszaikban 13 negatívan ható tényezőt említettek meg, melyek tartós jelenlétükkel nemcsak az iskolában uralkodó munkalégkört határozzák meg, hanem olykor az iskola szociális klímájának kialakulását is befolyásolják. A feltett kérdésre a vizsgálati személyek mindössze 0,16%-a nem válaszolt, amely bizonyítja az iránta megnyilvánuló nagyfokú érdeklődést. A válaszokban megjelölt negatívan ható tényezők a következők voltak: *1. Helytelen iskolapolitika, s az egykor túlpolitizált iskola túlságosan lassú megváltozása, 2. Az iskola szakszerűtlen irányítása, 3. Az egyre nyomasztóbban ható anyagi nehézségek, pénztelenség, hiányos anyagi-tárgyi, eszközbeli ellátottság, 4. A szakképesítéssel rendelkező pedagógusok hiánya, 5. A tanulók egyre jobban érezhető létszámcsökkenése, 6 Az iskola általános visszaesése, meggyengülése, 7. Az új pedagógusok hiányos módszertani-gyakorlati felkészítése, 8. Az iskola nem kielégítő együttműködése a szülőkkel, 9. A nem kielégítő anyagi és nevelési feltételek a családokban, 10. A pedagógusok gyenge fizetése, anyagi ellátottsága, 11. A munkahelyen előforduló kedvezőtlen szociális kapcsolatok, 12. A korszerűtlen didaktikai-módszertani munka az iskolákban, 13. Egyéb nem részletezett negatívan ható tényezők, 14. Nem válaszoltak.*

1a. táblázat. A pedagógushivatás gyakorlására negatívan ható tényezők gyakorisága és az adatok százalékos megoszlása

Válaszok	Száma	%
1.	451	24
2.	408	22
3.	343	19
4.	244	13
5.	155	8
6.	94	5
7.	54	3
8.	31	2
9.	22	1,17
10.	14	0,75
11.	9	0,49
12.	8	0,42
13.	14	0,75
14.	3	0,14

1b. táblázat. A pedagógushivatás gyakorlására negatívan ható tényezők gyakorisága és a vizsgálati személyek neme, százalékos megoszlása

Válaszok	Férfi	Nő	Férfi	Nő
1.	118	334	6,36%	18,04%
2.	106	302	5,74%	16,30%
3.	89	254	4,83%	13,70%
4.	64	181	3,44%	9,77%
5.	40	115	2,19%	6,20%
6.	24	69	1,32%	3,74%
7.	14	40	0,77%	2,18%
8.	8	23	0,43%	1,22%
9.	6	16	0,30%	0,86%
10.	4	10	0,20%	0,55%
11.	2	7	0,13%	0,36%
12.	2	6	0,11%	0,31%
13.	4	10	0,20%	0,55%
14.	1	2	0,04%	0,10%

A válaszok tartalmi értékelése alapján elmondhatjuk, hogy a vizsgálatba bevont személyek szerint *legintenzívebben ható negatív tényezőként szerepel a túlpolitizált iskola túl lassú megváltozása és a vizsgálat idején (1991–1993) hozott helytelen iskolapolitikai döntések sora, melyek – úgy tűnik – már akkor előrevetítették a későbbi időszakban e téren egyre kifejezöbben megnyilvánuló önkényeskedést és megalázó diszkriminációt az iskolai szervek részéről 451 (24%).* A túlságosan lassan bekövetkező régen várt változások az iskolában kedvét szegték a pedagógusoknak. Mind a férfiak, mind a nők azonos módon érzékenyen reagáltak az említett elvárások túlságosan is elhúzódo bekövetkezésére, továbbá az új vezetők, irányító szervek helytelen iskolapolitikai döntéseire. Érdekes, hogy a politikai jellegű problémákra különösen érzékenyen reagáltak az óvónők 100 (5,38%), illetve az alapiskola alsó tagozatán dolgozó tanítók 189 (10,29%). Nem közömbösek azonban e tényezővel szemben a középiskolákban tanító pedagógusok sem 24 (1,29%), illetve 25 (1,33%). Az 1989-es változásokat követő kezdetben felfokozott optimista elvárások nemteljesülése csalódottságot váltott ki a pedagógusokban, s ezt fejezték ki válaszaikban. Ezt a csalódottságot azonban, mint azt már korábban jeleztük, nem minden pedagógus élte át azonos intenzitással.

Az adatok elemzése során rájöttünk, hogy azok a pedagógusok, akik közvetlenül a nyugdíjazás előtt voltak vagy már túl is lépték a korhatárt, különösen nagy számban fejezték ki elégedetlenségüket az adott állapotokkal. A 31–36 ledolgozott évvel hátuk mögött teljes joggal élvezni szerették volna a megelőző években átélt nyomasztó légkör elmúlását, s helyette a felszabadultságot, a békés alkotómunkát óhajtották. Ebben azonban csalódnok kellett. Jelentős részük 104 (5,63%) panaszkodott a kísértő múlt negatív hatására. Elégedetlenségük érthető. Ők ugyanis másképpen értékelték az iskolában abban az időben uralkodó állapotokat, mint a fiatalabb társaik. Az ő tapasztalataik ugyanis jó alapot adtak a különböző összehasonlításokra, értékelésekre. Lehet, hogy az ő esetükben véleményeik megformálásában szerepet játszott az attól való félelem, hogy közel a nyugdíjhoz elveszítik munkájukat a már akkor helyenként megjelenő, sokszor önkényesnek ható, törvényeket nem tisztelő politikai jellegű döntések, fenyegetések stb. következtében. A jelek szerint azonban válaszaikban ez nem fejeződött ki. Az ilyen helyzetekre, ugyancsak érthető módon, másképpen reagáltak a fiatal pedagógusok, akik rugalmasabbak, s gyorsabban tudnak alkalmazkodni a megváltozott feltételekhez, s nem rettennek meg a külső fenyegetésektől.

2a. táblázat. A negatívan ható tényezők és a pedagógusok tanított éveinek száma.

Negatív	0–5	6–10	11–15	16–20	21–25	26–30	31–36	37–
1.	53	44	50	54	50	71	104	26
2.	48	40	45	49	45	64	94	23
3.	40	34	38	41	38	54	79	19
4.	29	29	27	29	27	38	57	14
5.	18	15	17	19	17	24	36	9
6.	11	9	10	11	10	15	22	5
7.	6	5	6	7	6	9	13	3
8.	4	3	3	4	3	5	2	2
9.	3	2	2	3	2	3	5	1
10.	2	1	2	2	2	2	3	1
11.	1	1	1	1	1	1	2	1
12.	1	1	1	1	1	1	2	0
13.	2	1	3	2	2	2	3	1
14.	1	0	0	1	0	0	1	0

2b. táblázat. A negatívan ható tényezők és a pedagógusok tanított éveinek száma és az adatok százalékos megoszlása.

Negatív	0-5	6-10	11-15	16-20	21-25	26-30	31-36	37-
1.	285%	2,40%	2,69%	2,94%	2,68%	3,81%	5,64%	1,38%
2.	257%	2,17%	2,43%	2,68%	2,42%	3,41%	5,10%	1,25%
3.	216%	1,82%	2,04%	2,23%	2,03%	2,90%	4,29%	1,05%
4.	154%	1,38%	1,46%	1,59%	1,45%	2,06%	3,06%	0,75%
5.	0,98%	0,80%	0,93%	1,01%	0,92%	1,31%	1,94%	0,48%
6.	0,53%	0,50%	0,56%	0,61%	0,55%	0,79%	1,17%	0,29%
7.	0,34%	0,29%	0,32%	0,38%	0,32%	0,46%	0,68%	0,17%
8.	0,19%	0,16%	0,18%	0,20%	0,18%	0,26%	0,38%	0,09%
9.	0,14%	0,11%	0,13%	0,14%	0,13%	0,18%	0,27%	0,07%
10.	0,09%	0,07%	0,88%	0,09%	0,08%	0,12%	0,17%	0,04%
11.	0,06%	0,06%	0,05%	0,06%	0,05%	0,08%	0,11%	0,03%
12.	0,05%	0,04%	0,05%	0,05%	0,05%	0,07%	0,10%	0,02%
13.	0,09%	0,02%	0,08%	0,09%	0,08%	0,12%	0,17%	0,04%
14.	0,05%	0,01%	0,02%	0,05%	0,02%	0,02%	0,03%	0,01%

A kapott válaszok értékelése során kiderült, hogy a pedagógushivatás gyakorlásakor fontos, kiegyensúlyozott munkakörüket kedvezőtlenül befolyásolja az *alacsony szintű, szakszerűtlen irányítás*. A megkérdezett pedagógusok jelentős száma 408 (22,00%) nagyon érzékenyen reagált erre a negatívan ható tényezőre. Kifogásolták a vezetésben uralkodó túlhaladott szemléletmódot, illetve az igazgató jogainak és hatáskörének beszűkülését. Továbbá gyakran utaltak a szakszerűtlenségre, a formalizmusra és a bürokratizmusra, melyek az irányítómunkát nehézkessé, nehezen elviselhetővé teszik. Többen e fogyatékoságokat összekapcsolták a korábban említett politikai jellegű döntésekkel, melyek hatását, úgy tűnik, már a vizsgálatok lebonyolításakor is észlelték az egyes iskolákban. E szakszerűtlen irányítómunka negatív hatásával kapcsolatosan hasonlóképpen vélekedtek mind a férfiak, mind a nők 106 (5,74%) férfiak, 302 (16,30%) nő. Hasonlóképpen a nyugdíjba készülők vagy már a kort meghaladók is elég nagy számban nyilatkoztak e negatív tényezőről 94 (5,20%).

Nem hat meglepetésként, hogy a vizsgálatba bevont pedagógusok viszonylag nagy száma 343 férfi (19%), 254 nő (13,70%) említi a negatívan ható tényezők között az *iskolákban uralkodó rossz anyagi-, tárgyi ellátottságot*, mely igen kedvezőtlenül hat a hivatás gyakorlására. E tényezővel kapcsolatban leggyakrabban az egyre súlyosbodó pénzühiányt, a korszerű, nehezen hozzáférhető taneszközök, tankönyvek stb. hiányát említik meg válaszaikban a pedagógusok. E hiányt különösen közvetlenül érezték az alapiskola alsó tagozatán működő pedagógusok 143 (7,74%). A viszonylag segédeszközizigényes alsó tagozaton mutatkozik meg legkorábban és legintenzívebben az egyre jobban elmélyülő pénz- és taneszközhiány. Az adatokból ítélve mérsékeltebben hat e tényező a középiskolákban, illetve a szerződéses alapon dolgozó pedagógusok körében 19 (1,05%).

A vizsgálat lebonyolításának idején a déli járásokban működő magyar tanítási nyelvű iskolákban, szinte minden fokon *jelentős probléma volt a pedagógushiány*. A vizsgálati eredmények szerint a szakképzett pedagógusok hiányát különösen az alapiskola alsó tagozatán tanító pedagógusok érezték intenzíven 102 (5,52%). A pedagógushiány okozta negatív hatást azonban, bár mérsékeltebben, megéreztek a szakközépiskolákban és a szakmunkásképzőkben is, kivéve a gimnáziumokat 13 (0,77%), illetve 13 (0,73%).

A szakképzett pedagógusok hiányából adódó negatív hatások nemcsak abban fejeződtek ki, hogy e hiányt követően a pedagógusok az egyes iskolafokokon a helyettesítésekkel túlterheltekké váltak, hanem abban is, hogy jelentős számukat nem elégítette ki a helyettesítések sora. Tudatosították magukban, hogy munkájuk minősége nem éri el a hiányzó szakképzett kollégájuk munkájának színvonalát. Ebből az átélésből adódó hiányérzetüknek adtak hangot válaszaikban, bár az elvégzett munkájukért megfelelő módon honorálták őket.

Az utóbbi években lebonyolított szociológiai vizsgálatok nyomán a sajtóban gyakran találkozhatunk véleményekkel, melyek szerint *falvaink lakói kor tekintetében egyre inkább előrecednek*, mert a fiatalok elhagyják a falut, s a könnyebb érvényesülés, a munkahelyek megszerzése érdekében a közeli városokba költöznek. *E jelenség negatív következménye igen érzékenyen érintette a falusi iskoláinkat* már a vizsgálat idején is. Különösen azoknak az iskoláknak a jövője válik kérdésessé, ahol ez az elvándorlás még napjainkban sem mérséklődött. A vizsgálat során e tekintetben összegyűjtött válaszokat figyelmeztetésként is fel lehet fogni, melyekben a pedagógusok jelzik a falvak elnéptelenedésének tényét. E jelenségre különösen érzékenyen reagáltak az óvónők 34 (1,86%), akik érthető módon elsőként találkoztak közvetlenül a problémával, amikor tapasztalták az óvodások létszámának csökkenését. Nem közömbösek a jelenséggel szemben az alapiskolai tanítók sem, akik 65 (3,56%) ugyancsak közvetlenül tapasztalták a falusi iskolák fokozatos elnéptelenedését. Annak ellenére, hogy a jelenséget a többi felsőbb fokú iskola pedagógusai közvetve érzékelték a vizsgálat idején, válaszaikban ők is jelezték a megjelenségét.

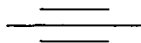
Az utóbbi időben mintha megállt volna a fiatalok elvándorlása a falukból. E jelenség feltehetően a városokban bevezetett túl magas lakásárral függ össze. A fiatalok számára a lakáskérdés szinte megoldhatatlan problémát jelent. Valamivel talán könnyebb a helyzet e téren a falvakban. Mindenképpen nagyon pozitívan kell értékelni az olyan vezetők igyekezetét, akik falvainkban mindent megtesznek annak érdekében, hogy visszacsalogassák a fiatalokat.

A pedagógushivatás gyakorlására kedvezőtlenül ható tényezők között szerepel, a megkérdezettek szerint, *az új pedagógusok nem kielégítő gyakorlati-módszertani felkészítése*. Az egyes iskolatípusokban tanító pedagógusok, mint fentebb jeleztük, nincsenek megelégedve a frissen végzett pedagógusok gyakorlati-módszertani felkészítésének színvonalával. Legsúlyosabb hibának azonban a kezdő fiatalok egy részénél *a hivatástudat alacsony szintjének* megnyilvánulását, továbbá *a túlzott anyagi elvárásokból* adódó pénzhiányt tartják.

Az eddig említett negatív ható tényezőkhöz kívül a vizsgálat idején – bár kevésbé kifejezően –, *de negatív ható tényezők között szerepelt még például a szülők idegenkedése, felületes viszonya az iskolához, melyet tovább mélyít a szélesebb társadalmi környezet érdektelensége, a szinte valamennyi összefüggő iskolafokon megnyilvánuló a pedagógusok szinte sértően alacsony honorálása, az egyre súlyosabbá váló megoldatlan szociális problémák, az elavult didaktikai munka az iskolában, s az ezzel szorosan összefüggő gyenge felszereltség, a korszerű segédeszközök hiánya*. Ezek értékelésétől azonban az alacsony gyakoriságuk miatt ezúttal eltekintünk.

Befejezésül szeretnénk még utalni a vizsgálatba bevont pedagógusokra kedvezőtlenül ható tényezők és a vizsgálati személyek által ledolgozott évek száma között. A tanított évek szerint kialakított korcsoportokban úgyszólván azonos módon állapították meg a pálya gyakorlására legnegatívabban ható *öt* tényező sorrendjét. Az eredmények szerint e negatív hatás a kezdő és a 6–10 éve tanító pedagógusoknál viszonylag mérsékelt. A tanított évek gyarapodásával azonban a pedagógusok egyre érzékenyebben reagálnak a negatív tényezőkre minden iskolatípusban. Az átlélek lengintenzívebbek a 31–36 éven keresztül aktívan működő pedagógusok csoportjában. Mint azt már jeleztük, közvetlenül a nyugdíjazás előtti korban a leggazdagabb tapasztalatokkal rendelkezők viselik el legnehezebben a mindennapok gyakorlatában szinte állandóan ható tényezők kiváltotta negatív élményeket, s tapasztalhatóan a legbátrabban nyilatkoznak e hatásról. Ebben a nyíltságban feltehetően szerepet játszik az is, hogy a megkérdezettek e csoportja közvetlenül a nyugdíjba vonulás előtt nem tart annyira a megtorlásoktól, mint azok a pedagógusok, akiknek még évek vannak hátra a nyugdíjig. A beidegzett félelem azonban szinte kitörölhetetlenül benne van a vizsgált pedagógusokban. Figyelmet érdemel az is, hogy azok a pedagógusok, akik már meghaladták a nyugdíjbálpés idejét, s feltehetően szerződéses alapon tovább dolgoznak, a negatív ható tényezőkről kis számban, kissé bátoratlanul nyilatkoztak. E jelenség oka feltehetően az a megfontolt magatartás, melynek háttérében anyagi okok húzódnak meg. Ezek a pedagógusok örülnek, hogy dolgozhatnak tovább, s szerény nyugdíjukat kiegészíthetik pár koronával. Ezért tartózkodnak minden e téren nem kívánt változást előidézhető megnyilatkozástól, véleménytől.

A pedagógushivatás gyakorlását kedvezőtlenül befolyásoló felsorolt tényezők felderítése az egyes iskolatípusokban hozzájárul a pedagógiai gyakorlat lényegének jobb megértéséhez, s egyben megmutatja a mindennapok pedagógiai gyakorlata minőségi javításának egyik irányát. E negatívan ható tényezők, mivel az azokat előidéző okok rendszerint objektív feltételekből adódnak, s a tanítót viszonylag tartósan befolyásolják, felszámolása vagy hatásuk mérséklése nem könnyű feladat. A pedagógiai gyakorlat minőségi javításának és humanista jellegének biztosítása érdekében halaszthatatlan feladatként áll előtűnk. A korszerű, kellően humanizált oktató-nevelő munka nem szerves tartozékaról, hanem az azt kísérő, de nem szükségszerű jelenségről van szó, ezért mint fölösleges ballasztot minél előbb el kellene tüntetni pedagógusaink és az iskoláink életéből. Erre, úgy tűnik, napjainkban egyre több esély mutatkozik.

DR. LÉGRÁDI LÁSZLÓ szaktanár
Irányítástechnikai Szakközépiskola
Fűzfőgyártelep

Az érzelmek osztályozása, szerepe, vizsgálata és értékelése

Az érzelmeknek többféle *osztályozása* létezik. A legfontosabbak:

1. A *cselekvés jellege szerint* lehet *aktív és passzív, pozitív és negatív* érzelmi élmény. A kudarc kellemetlen, a siker kellemes érzést kelt. A kudarc érzelmi élménye a frusztráció állapota, melyet akkor élünk át, mikor célunk elérésénél akadályokba ütközünk. A félelem és szorongás bénítólag hat. A harag agresszív viselkedést vált ki. A harag rövidzárlatos cselekvéshez is vezethet, mely hirtelensége miatt nem ment át a megfontolás szűrőjén. Ha a méltánytalanság vált ki haragot, akkor a frusztráció következtében lehetséges az agresszív viselkedés választása.

2. A *cél elérésének mértéke szerint* van *feszítő és feloldó* érzés. A kritikus, várakozással telt időszak feszítő érzést hoz létre, például a vizsgadrukk. Feloldást eredményez a sikeres vizsga, szenvedés esetén pedig annak megszűnése. A hiányérzés megszűnése, a kár elhárítása örömmérzést kelt, mely a cselekvést aktiválja. Az emlékképek is kiválthatnak érzéseket. Beteges, ha egy negatív élméltől nem tudunk szabadulni, például halálesetnél.

3. Az érzelmeket osztályozhatjuk a *lelki jelenségekhez való kötődés szerint* is. Itt több alcsoport lehetséges: a) *értelmi vagy intellektuális* érzelmek a megismerés és a gondolkodás folyamatát kísérik, s az igazság felismerésével lehetnek kapcsolatban. Egy felfedezés örömet szerez, hasonlóképpen az igazság keresése és megtalálása, az összefüggések megtalálása. Egy eszme, amit igaznak fogadunk el, cselekvésünket az eszme szolgálatába állíthatja. b) *Az erkölcsi* érzelmek az erkölcsi normákhoz való viszonyt kísérik. Az erkölcsi normákat megismerjük, igaznak fogadjuk el, lelkesedünk értük és a gyakorlatban próbáljuk megvalósítani. Az erkölcsi értékítéletek tehát morális érzelmekkel társulnak. A kötelességérzet is ide tartozik. Az erkölcsi ítéletek érzelmekkel párosulva hatnak az ember magatartására. Nem elég ismerni az erkölcsi normákat, hanem azok szerint kell élni és cselekedni. Ehhez viszont a normákkal való érzelmi azonosulás szükséges. c) *Esztétikai* érzelmek a természet és a művészet hatására jönnek létre. Egyes műalkotások érzelmi hatást is kiváltanak, és cselekvésre is késztetnek. Kelthetnek negatív érzelmet, félelmet, borzongást vagy pozitív érzelmet, lelkesedést is. Az esztétikai érzelmek szoros kapcsolatban vannak az erkölcsi értékítélettel.